

KIEGYEZÉS BRIT TÜKÖRBEN

Frank Tibor: *Viktória királynő kezeihez.*

*Az osztrák–magyar kiegyezés brit tükörben
1865–1870*

■ Frank Tibor történész, angol és amerikai tanulmányok szakértő *Viktória királynő kezeihez. Az osztrák–magyar kiegyezés brit tükörben 1865–1870* című könyve a szerző korábbi, angol nyelven megjelent hasonló kötetei után a magyar nyelven olvasók számára is hozzáférhetővé teszi azt az újfajta megközelítést, amellyel a kiegyezés kori magyar viszonyokat és a nemzetközi kapcsolatokat tárgyalja. A szerző az ELTE professor emeritusa, az MTA rendes tagja, az új- és jelenkori egyetemes történelem mellett kiváló amerikanisztika- és anglistika-kutató is. A kötet elkészítését megelőzően az ún. „Átfedő nemzeti történelmek” kutatócsoport témavezetője volt a European Science Foundation „Representations of the National Past in Europe” című programjában. Kutatási témái közt nagy figyelmet fordít a külföldi és hazai nemzetkép, sztereotípiák és külpropaganda összefüggéseire, ezen belül is az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve Magyarország brit és amerikai megítélésére. A szerzőt foglalkoztatják a külföldi Magyarország-képet befolyásoló törekvések, például Kossuth Lajos és gróf Bethlen István tevékenysége. Korábban e tárgyban angol nyelven jelentetett meg köteteket *The British Image of Hungary 1865–1870* (ELTE, Bp., 1976), *Picturing Austria-Hungary: The British Perception of the Habsburg Monarchy 1865–1870* (Columbia University Press,

New York, 2005), valamint *Ethnicity, Propaganda, Myth-Making: Studies on Hungarian Connections to Britain and America 1848–1945* (Akadémiai Kiadó, Bp., 1999) címmel. Jelen kötet a Brexit apropóján ajánl több értékes magyar nyelvű történelmi forrást. Frank Tibor vendégprofesszorként oktatott sok éven át a University of Californián, majd számos alkalommal tanított a New York-i Columbia Egyetemen és az IES Abroad Vienna bécsi képzésein is. E kiemelkedő tudományos központokban fontos gyakorlati tapasztalatokat szerzett abban, hogy a történelem alakulását hogyan lehet megismertetni a nemzetek összefüggésében a közép-európai régió kivüliekkel csakúgy, mint a magyar hallgatókkal. Oktatási tapasztalatai, úgy érzem, jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy ez a kötet egyidejűleg olvasmányosan és tudományos igényű, szórakoztatóan és elgondolkodtatóan kísérelje keresztül az olvasót azon rövid történelmi korszakon, amely annyira meghatározó volt Magyarország és a környező országok történelmében.

Jelen könyvismertető azzal a céllal született, hogy a szakmának szóló történettudományi munkák recenziói mellett tanulságos olvasmányélményt is megoszthasson a nem feltétlenül szakmai háttérrel rendelkezőkkel.

A kötet szerkezete követi azt a logikát, amely a távolabbi összeurópai

összefüggések felől a brit politikán és az Osztrák–Magyar Monarchián át közelíti a magyar országimázs problémájához. A szerző a konkrét geopolitikai és nemzetközi kapcsolati térképre fokozatosan épít rá egy láthatatlan hálózatot, amely egyszerre a személyes kapcsolatok bonyolult rendszere is. A diplomaták, államférfiak, arisztokraták és királyok mellett felvillannak azok a háttérszereplők, akik hatékony véleményformálók válnak az információk közvetítőiként és a nézetek kialakítóiként. Ahogyan ez a kettős térkép kirajzolódik szemünk előtt, annak minden társadalmi, katonai, gazdasági és magánéleti dinamikájával, úgy ismerhetjük meg fokozatosan a különböző formális és informális kommunikációs csatornák használóit, a sajtó munkatársait, a diplomáciai jelentéseket, törvények és rendeletek kidolgozóit, akik úti élményeik, az estélyek, audienciák, politikai csatározások és arisztokrata családi összejövetelek szövevényében szerzik benyomásaikat, informálódnak, vagy épp beszédet mondanak, és tárgyalásokat folytatnak hazájuk képviselőiben.

Az első fejezet meghívja az olvasót az 1860-as évek Európájába, közelebbről a Monarchiába, ahol Bécs és Budapest a kiegyezés révén igyekeznek stabilizálni helyzetét. A második fejezet rövid időre átvizsgál minket a La Manche csatornán, és a szintén épp nagy változásokat megélt Brit Birodalom felől kapunk képet arról, hogyan látják az angol közemberek, politikusok, újságírók és a királynő a kontinens népeit. A brit be(nem)avatkozás politika változásai mutatják, mennyire nehéz mindig is az integritás és befolyásolás mérlegén egyensúlyozni, illetve azt, hogy a nagyobb összeurópai hatalmi összefüggések és érdekek hogyan befolyásolják egyes országok – jelen esetben Nagy-Britannia és a Monarchia – viszonyulásait és gyakorlatát például

kereskedelmi vonatkozásban, illetve az általuk nyújtott politikai támogatás terén. A szerző láthatatlan kézzel vezeti az olvasó figyelmét a döntések összetettsége felé. A harmadik fejezetben már az eszközöket is megismerjük: a Monarchia „marketingje” konkrétan leképeződik a brit újságírók, utazók és követek, véleményhirdetők („influencerek”) habitusában és kapcsolataiban. A negyedik fejezetben már a Monarchia képe kerül görcsö alá, az, hogy a gazdaság, a politika, a társadalmi élet, a kultúra, a németkérdés, a porosz–osztrák háború, a kiegyezés és a soknemzetiségű állam kihívásai milyen összefüggésekben jelennek meg az európai birodalmak hatalmi egyensúlya és dinamikája vonatkozásában. Az ötödik fejezet igazából ezt zárja le az országimázs és képalkotás szempontjából. Talán itt érezhetünk többszöri nekifutást: a harmadik, negyedik és ötödik fejezetek címükben a marketing és imázsképzés körül forognak, de nem teljesen tisztázott, hogy a szerző az országimázst marketingelemként értelmezi, és más elemeket fontosnak tart-e az adott kor politikai céljainak megvalósításában, vagy inkább kevésbé tudatos országról beszélhetünk, amely organikusan fejlődik a történelem viharában. Ez merül fel például Kossuth és Deák nemzetközi tevékenységének összevetésében vagy a korabeli sajtó állásfoglalásában is. Kérdés, hogy a szerző mennyiben tartja tudatosnak és stratégia mentén átgondoltnak az egyesek általi országimázs alakítását, és mennyiben érzi azt esetlegesnek, abban az értelemben, ahogyan említi például Kossuth „magánmitoszájának” és Deák személyiségének hatását a külpolitikai sikerekben.

Amikor az olvasó a kezébe veszi a kötetet, láthatja, hogy a terjedelem harmada egy olyan függelék, amely szerves egységet alkot a Frank Tibor által írtakkal: Robert B. D. Morier

diplomáciai jelentései és feljegyzései vissznek vissza a kiegyezés korába, és immár úgy olvashatjuk e feljegyzéseket, hogy a korábban említett összefüggéseket megismertük, ismerős számunkra a diplomaták háttere, és felismerhetjük szavaikban az útkeresés és véleményformálás kettősségét. Olyan, mintha a szerző egy újabb értelmezési hálót adna, amely a dokumentumok felett lebeg, és visszagondolhatunk azokra a korábban feltárt tényezőkre, melyek az adott írás megszületéséhez vezethettek. Az ezeket követő bibliográfia hármasság tagolása (kéziratok, nyomtatott források, szakirodalom) szilárd alapként segíti a tudományos igényű érdeklődőket abban, hogy folytassák a feltárást, a korszak megismerését. Az elsődleges források közt magyar és brit kormányzati, parlamenti és magániratok, hagyatéki források, emlékiratok szerepelnek folyóiratok mellett. A kötet további értékes kiegészítői az illusztrációk, melyek az említett politikusok, államférfiak és fontos helyszínek képével gazdagítják a kötetet.

Különösen értékes az a mód, ahogyan a szerző 360 fokos perspektívából járja körbe a kiegyezés magyar viszonyait. A brit és monarchiabeli álláspontokat nem bináris ellentétekben mutatja, hanem minden megnyilvánulást a maga történeti meghatározottságában villant fel és köti lánccolatba a többivel. Az időutazásunk így képzeletünkben az időbeli vertikális mélységből egy horizontális körúttá is válik, bebarangolva számos térséget, majd visszatérve arra, hogy a magyarság képe mennyiben meghatározott önmagunk történelembe ágyazottságában, a vélt magyar karakterben. Hasonlóan 1956, Trianon és más nagy magyar történelmi fordulatok feldolgozásához, itt is olyan nézőpontot kapunk, amely segíti megérteni és feldolgozni azt, amit gyakran sorsszerűségnek, magyar karakternek, történelmi végzet-

nek vélnek sokan. Kritikus helyzetekben politikusaink, állami vezetőink gyakran hoznak rossz, akár végzetes következményekkel járó döntéseket is, ezt támasztják alá a Trianon 100. évfordulóján készült elemzések is. 1956 esetében akkor értettem meg, hogy a várt nyugati segítség miért maradt el, amikor amerikanisztikai tanulmányaim során felmerült a szuezi válság és az USA külügyi prioritásai. Ugyanígy a kiegyezés idején a Nyugat, ebben az esetben a britek álláspontját nem az egyes államokkal kapcsolatos külön vonalak vezérelték, hanem a közép-európai térség stabilitásának szempontja, elsősorban a Brit Birodalomnak a Monarchiához való viszonyulása. A Duna menti hatalmi (gazdasági, katonai) stabilitás alapvető fontosságú volt a francia, orosz, török birodalmak közötti térben, és ennek függvényeként alakult a britek külpolitikai viszonyulása a német területek stabilitásának támogatásához is, például a porosz-osztrák háborús időkben.

A kötetet Frank Tibor egyetemi munkája során is tapasztalható kifinomult, tiszteletteljes, visszafogott, mégis határozott és meggyőző stílusa jellemzi. Gazdaságos szóhasználat egy részletekben bővelkedő és szóragoztató történelmi elbeszélésben? Elmentmondásosnak tűnik, mégis úgy vélem, a kötet tanulságos történelemről mesél nekünk, tényekre alapozva, letisztult szóhasználattal. Az első fejezet kifejezetten intenzíven igyekszik az olvasót ráhangolni a korszakra, számtalan zenei és képzőművészeti utalással. A szöveg szolgálja a bonyolult társadalmi, politikai és interkulturális háttér megértését.

Ugyanakkor a szerző ideológiai elkötelezettség nélkül, amolyan mozgó objektíven át pásztázza a korabeli Európát és a Monarchiát, és finoman felvet néhány olyan megállapítást, amelyek a mai magyar viszonyokra is igazak – a kötetben nemegyszer sze-

repelnek a magyar jellemmel, a politikussal, gondolkodásunkkal kapcsolatos külhoni megállapítások. Erre példa Morier feljegyzéseiben a magyarok múltban ragadt, szolidaritást nem ismerő, korlátolt és konfrontatív politikai látásmódja vagy a több forrásban említett rebellis, szabadságközpontú, de egyszerűen kevésbé megfontolt cselekedetek, illetőleg annak említése, hogy a külhoniak átpolitizálnak tartják a magyarok minden gesztusát. Ugyanakkor a szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy a véleményformálók – példaként a brit újságírók és utazók – gyakran olyan dokumentumokat és tényeket keresnek és mutatnak be, amelyek preconcepcióikat támasztják alá.

Frank Tibor könyve finoman vezet rá az olvasó figyelmét azokra az összefüggésekre, amelyek a hatalmi kapcsolatok alakulásában a kulcsfontosságú külpolitikai marketing, országimázs-formálás és információcsere jellemzői voltak a 19. század második felében, gondoljunk például Apponyi gróf és Louis Philippe d'Orléans említésére vagy a közismert szalonokra és soirée-kre. Talán nem véletlenül jutottak eszembe az olvasás folyamán többször is a Barabási Albert-László és Csermely Péter nevével jelzett elméletek a gyenge kapcsolatok erejéről és a társadalmi hálózatokról. Jóllehet a szerző nem mondja ki nyíltan, hogy ezek az informális kapcsolatok, egyéni érdekek, hátterek és találkozások mennyire fontosak minden kor politikai döntéseinek előkészítésében, könnyen beláthatjuk, hogy a racionális mérlegelések mellett ezek is nagy súllyal bírtak akár nemzetközi kapcsolatok alakulásában is.

A *Viktória királynő kezeihez* című kötetet ajánlom mindazoknak, akiket érdekel egy olyan intellektuális ki-

rándulás térben és időben, amelynek kerete a brit és európai, ezen belül a magyar kapcsolatrendszer, ugyanakkor e „kirándulás” rávilágít arra is, hogy országunkat hogyan látják távolabbi nézőpontból. A történészszakma számára remek példa a könyv arra vonatkozóan, hogyan kutassák és foglalják össze a szakmán kívüliek számára is érdekes narratívába egy-egy történelmi korszak nemzetközi vonatkozású fejlődését, a forrásgyűjtéstől, kiválasztástól és feldolgozástól a történetmesélésig. A diplomácia és nemzetközi kapcsolatok iránt érdeklődők is számtalan érdekességet és hasznos megközelítést találnak a könyvben. A kötet azt is példázza, hogy a mai valóságunkra is érvényes, azzal egybecsengő párhuzamokat hogyan lehet kifinomultan, pártatlanul mutatni, hogyan lehet álláspontokat felvonultatni azok kontextusával együtt annak érdekében, hogy az olvasó észrevétlenül, de aktívan bevonódjon a véleményformálásba, s közben egyre tudatosabbá váljon saját történelmi és társadalmi meghatározottsága tekintetében. Talán utóbbi az egyik legnagyobb érdeme a kötetnek a nem szakavatott olvasó számára. Ha szeretnénk jobban megérteni Európa kontinentális történelmi előzményeit, kialakulását, ebben a törekvésben ez a kötet mindenképpen iránymutató. Jobban átláthatjuk az Európai Unió hátterét, a Visegrádi Négyek gondolatának korabeli megjelenését a vizionált Dunai Birodalomban vagy a Nagy-Britannia és Európa közti feszültségek és egymásrautaltságok ellentmondásos szövevényét, a magyar-osztrák kapcsolatokat csakúgy, mint a szláv népek és a közép-európai kisebb-nagyobb országok viszonyulását a Monarchia idején és azután is.

Kádár Judit Ágnes